

ՆՊԱՏԱԿԸ

— • • —

«Դրօշակ»ը իր վերջին թուով հրատարակած է թրքառուսական սահմանադրւելէն ղըրկուած նոր թղթակցութիւն մը որ կը հերքէ Խաստուրի 300 Հայերու կոտորածը, եւ կը յայտարարէ թէ ընդհակառակն թուրքերէն ու Բիւրտերէն է որ այդ պայքարին մէջ 2—300 հոգի ինկած են, իսկ Հայերէն՝ միայն 15—20) հոգի, եւ այն ալ լոկ ֆէտայիներէն. գիւղերու ընկալիչներուն զայլոյ չէ եղածու Առեղծուած մը եղաւ այս Խաստուրի դէպքը, եւրոպական բոլոր լրագրիւններ ծանուցին ղինեալ Հայերու անցք մը սահմանադրւելէն, եւ 300 Հայերու կոտորած մը՝ այդ անցքին հետեւանքով. Պեղք որոյ այս դէպքի միջոցին, Ալաշկերտի մէջ կը դաւաճէր, կոտորածի գոյութիւնը հաւաստեց իր հետաքրքրով եւ իր յօդուածով. արտասահմանի հայ թերթերը—եւ մանաւանդ «Դրօշակաւէր» թերթիւրը, — ղինեալ Հայերու անցք եւ 300 Հայերու կոտորած արձանագրեցին. վերջապէս նոյնինքն «Դրօշակ»ը իր վերջնինքն թուին մէջ հրատարակեց թղթակցութիւն մը որ ղինեալ Հայերու անցքը եւ Բիւրտերու հետ ընդհարումը մէկ երկու հալկիւր տողերով պատմեց յետոյ, ընդարձակ ողբերգական նկարագրութիւն մը կը պարզէր Խաստուրի մէջ տեւող ռենցած զարուրելի կոտորածի մը խժգոնութիւններու, վայրագ խողխողմանց, թալանի, սրբապղծութեանց եւ աղիկներու մոլեղին առեւանդով թեանց սարսափեցուցիչ ու որոշ մանրամասնութիւններով)։ Հիմա, նոր թղթակցութիւն մը կուգայ այդ բոլոր եղբերդութիւնը հեգեղ. փոխանակ կոտորածի, հայկական յաղթանակ մըն է եղեր Խաստուրի մէջ տեղի ունեցած դէպքը։ «Դրօշակ»ին այս վերջին թղթակցութիւնը ղիւցաղներգական է ղ մըն է պարզապէս, ղոր անկարելին պիտի ըլլար կարգաւ առանց խորխոր փոփոխութեւ մը, եթէ մարդ անխուսափելի վախը չունենար թէ յանկարծ յառաջիկայ թրւին նոր թղթակցութիւն մը կընայ ղալ իրողութիւնը բոլորովին տարբեր գոյնով ներկայացնել Այն բոլոր պարտերը որ յորդածներով կամ նախակներով Անահիտի մեղադրեցին Ալաշկերտի դէպքին վրայ առանց ունոր մանրամասնութիւնները գիտաւելու կարծիք յայտնած ըլլալը, շատ աւելի ուշիմ բան

մը կ'ընին եթէ այդ մեղադրանքը ուղղին «Դրօշակ»ին, «Անահիտ»ը դատաստան մը յայտնեց, եւրոպական բոլոր լրագրիւններու մէջ հրատարակուած հեռագրիւններուն եւ Պեղքի աւանատես վկայութեան վրայ հիմնուելով. «Դրօշակ»ը, որ պատմական օտկանն է այն կուսակցութեան որ Ալաշկերտի դէպքը կազմակերպեց, շատ աւելի ի վիճակի է եւ պարտաւորէ մանրամասն ու որոշ տեղեկութիւններ ունենալ իր կուսակցութեան կատարած արարելներուն եւ անոնց հետեւանքներուն մասին, եւ ղանոնք իրենց ճշգրիտ գոյնովը ներկայացնել հայ ժողովրդին. տարբերակ կը գտնուի որ Ալաշկերտի մէջ հայկական-ղրօշակեան յաղթանակ մը տարուած ըլլալու պահուն, «Դրօշակ»ը եղբերդութիւն մը հրատարակէ՝ ո եւ է թղթակցի մը նամակին վրայ կըթնելով միայն. եւ հիմա որ նոր թղթակց մը կը հերքէ նախկին գուժը եւ անոր տեղ տեսնուած աւտոյ մը կը չեփորէ, ինչո՞ւ համար «Դրօշակ»ի խմբագրութիւնը չի փութար բովանդակ եւրոպական մտմուլին ղրկել ճշգրիտ նկարագրութիւնը Ալաշկերտի դէպքին (ո՞րչափ լրագրիւններ կան, Անգլիոյ, Իտալիոյ եւ մանաւանդ Ֆրանսիոյ մէջ որոնց ուրախ պիտի ըլլային հայկական քաջութեան ապացոյցներ ի վերհանել՝ անընդիմադրել խողխողմաններ կերպն ու վատեցնող շարքէն յետոյ)։ Բայց խնդիր է գիտնալ թէ այս քայլերը առնելու համար «Դրօշակ»ի խմբագրութիւնը ո՞ր աստիճան կարող է նպացուցանել ճշգրտութիւնը իր վերջին թղթակցութեան, որ ամբողջ եւրոպական հեռագրիւններուն տուած տեղեկութիւնը հերքող միակ տեղեկմանն է Մպաշելով աղջ հարցին լուծման, Ալաշկերտի միջադէպին մէջ կէտ մը կայ՝ որուն մասին եւրոպական ու հայ բոլոր տեղեկութիւնները համաձայն են իրարու, այն է թէ սահմանադրւելն անցնող Հայերը առիւծի պէս կուռած են Թուրքերէն ու Բիւրտերէն շատ մարդ մեղքուած եւ, եւ իրենցմէ քիչ կորուստ տուած են հակառակ իրենց ղէմ ելլող ուժերուն իրութեան առաւելութեանը, ինչ ալ մտածենք այս կամ այն կուսակցութեան մասին, այս ափ մը քաջերու ցոյց տուած կորուստ յարգանքէ ուրիշ ղգացում չի կրնար ներշնչել ո եւ է Հայոց. — ասի վէճ ի վերջներ իայն յոյնաւ առվիճեկի է, — երբեք պիտի չգաղտնի մայս դադափարը յեղեղեղէ, — թէ անհասական քաջութիւններու առջեւ մեր ղգացած յարգանքը բնաւ երբեք չի ջնջեր ի-

բաւուրը զոր ունինք այդ ուժերը մղող ու գործառնող «վարիչ մարմին»ներուն գործունէութեան ընդհանուր յասակագիծը քննադատելու և եւթիջ նոյն իսկ Սաստուրի մէջ իւրօք այս անգամ Հայեր վարդաւած չեն եւ Աւազկերտի բնշահարումին մէջ միայն Գիւրտերն ու Թուրքերին են որ հարիւրներով ինկած են, — ինչ որ ապացուցուած է սակաւին, — նոյն իսկ այդ պարագային մէջ՝ պատճառ մը չեմ տեսներ ներկայացուցած դիտողութիւններու անտեղի համարելու իմ գիտողութիւններս կ'ուղղուէին «յատակագիծ»ին, եւ անոր գործադրութեանը մէջ ձեռք ձգուած մասնական յաջողութիւն մը չի բաւեր «յատակագիծը» քննադատելու ըլլալէ դարձեցնելու և Այսօր Հայ ազգին գերագոյն նշանակաւոր, միակ նպատակն է, ոչ թէ Գիւրտ կամ Թուրք սպաննել, ոչ թէ իր զոհաբերութիւնները օտար տիրապետութեանց անդէտակցաբար դիւրութիւններ ընծայել, այլ հոստիլ իր ազգայնութեան պահպանումը տեսնելու, սուրմատիսն ապահովում մեջ դնելու ուրեմն հայազգը պէտք է որ իր բոլոր ուժերը, — ներթափանց, բարոյական, մտաւորական, դիւցադնական, — կեդրոնացնէ այդ միմիակ նպատակին իրագործմանը՝ ամենէն աւելի յարմար չըջանակին մէջ, ամենէն աւելի յաջողութեան հաւանականութիւններ ցոյց տուող ծրարքին համեմատ :

Եւ կը կարծեմ թէ Պիթիլիի չուրջը կ'սմ Աւազկերտի մօտ կատարուած ու եւ ջանք կ'սմ զոհողութիւն, այդ դերադոյն եւ միակ նպատակին մերազգը հասցնելու հաւանականութիւնն չի ցուցնէր, այդ բոլորը ըստ իս կը ծառայէր դիւրացնելու եւ փութացնելու առաքական գրաւումը, որուն ալ եւս մեծագոյն աղօթքը, Անգլիան, Թուրքիան, զերթէ բոլորուն քաշուած է հայկական Վարդերէն ի վեր. (նոյն իսկ «Տէյլի Նիւզ»ը, Անգլիոյ ամենէն հայտապաշարին թերթը, կը գրէր վերջերս թէ՝ «Մեծ Հայաստանի փրկութիւնը ալ եւս առասկանալի գրաւումին մէջ կարելի փնտռել» • եւ «Թաւմը» իր վերջին թիւերէն մէկուն մէջ խօսելով այն ջանքերուն վրայ զոր Ռուսիա ի գործ կը դնէ Մեծ Հայաստանին անցնող երկաթուղիի քմին տարամերժ իրաւունքը ստանալու համար՝ կ'աւելցնէ պաղարկութեան թիւմը • Անգլիա կարող է հանդարտ կերպով նկատել առաջին անգամ իր իրաւունքները, որովհետեւ այդ քաղաքականութիւնը չի չօչափեր ըրիտանա-

կան շահերը » Այս բոլորը «ի ըսեմ», կը գիւրացնեն առասկան գրաւումը, եւ ասոր չօչափելի ապացոյցը ունեցանք տեսնելով որ Ռուսիա այդ երկաթուղիի արածուն թիւերը խելու համար գործածեց Կովկասապատանած 40, 000 Հայերու վերադարձին խնդիրը, — եւ այդ 40,000 Հայերուն զաղթումը արգիւնք էր Վանի կոտորածին, որ արգիւնք էր Ասպուրականի մէջ հայ յեղափոխականներու գործունէութեան և Ռուսական գրաւումով Մեծ Հայաստանի ազգաբնակչութիւնը կ'աղաղի ներթափան տառապանքներէ եւ սարկական կացութեան, բայց ազգին «գերագոյն բաղձանքը» իրագործուած է ըլլալու Ընդհանրական կ'ուժով, որ Սան-Սթեֆանոյի զաշնագրով «հայկական խնդրոյն» ստեղծողը եղաւ. Պիթիլի վեհաժողովն ի վեր իր ընթացքը փոխած է • եւ վերջին ջարդերու շրջանին՝ յայտնապէս տեսանք որ Մեծ Հայաստանի մեջ ինքնավար Հայութեան մէջ կազմակերպման ամենէն ուժգին ու անողորհակաւորողը առասկան գրաւագիտութիւնը եղաւ • այդ դիւանագիտութիւնը, որ Մուրադիեֆի զաշնագրով վարչական կ'արձակեցաւ թէ պիտի փոխուէր ու 78 ռուզլուի եւս դաւնար, միևնոյնը մնացած է միշտ հանդէպ ինքնուրոյն Հայութեան մը կազմակերպման զազափարին՝ Իրօշկանի միջքերը Մեծ Հայաստանի մէջ՝ այն ատեն միայն արամանաւ կան ու գովելի պիտի ըլլային, եթէ յոյս մը ըլլար որ Ռուսիա արամագրութիւն եւ շահ ունի այդ ջանքերը նուիրագործելու՝ միջամտութեան մը ի կայստ «հայկական զաշնին» Իմքաղաքներ, այսպէս չունինք իսկ Գիւրտանիսն ու Փրանսան Մեծ Հայաստանի մէջ Հայոց ի նպատակ գործնականապէս միջամտելու ոչ արամագրութիւն ցոյց կուտան, ոչ ալ ուղղակի շահ ունին։ Արդ, անոնք նպատակներով, մեր յեղափոխական մարմինները իրենց բոլոր ջանքերը ի գործ դնելու են հայ ազգին «գերագոյն բաղձանքը» իրականացնելու կարելիութիւնն իշարականող պահանջներուն մէջ • եւ այդ պայմանները անորոյ չեն և Այս տեսակէտէն է որ կը հաւատանք թէ մեր բացարձակ իրաւունքն է, անհատական քաղաքականութիւնը գովելով հանդերձ, քննադատելի եւ նոյն իսկ գաղափարաբանի հաշիւը ծրարքը այն ամէն վարիչ մարմիններուն որ այդ բոլոր ուժերը կը գործածեն այնպիսի չըջանակի մը մէջ եւ այնպիսի ուղղութեամբ մը որ բաղձադուած նպատակակէտին առաջնորդելու հա-

ւանականութիւն չի ցուցներ: Այս քննադատելու եղանակը ես կը գտնեմ ամենէն «արամաքանական»ը եւ ամենէն ճշմարտագէտ «հայրենասիրական»ը: Անոնք որ կ'երեւակային թէ իմայս բոլոր դիտողութիւններս իրենց նպատակ ունին Դրօշակեան կուսակցութեան դէմ յարձակելու եւ զայն տկարացնելու, եղեւնականօրէն ապուշ սխալ մը կը գործեն: Եւ առջինը պիտի ըլլայի Դրօշակեան կուսակցութեան վարձուները պիտաւորող, եթէ ան իր ուժերը դուրս ձգէր Հայ ազգին ազատագրութեան համար գործնականագէտ կարելի եղող ծրագրի մը:

Գնահատուելու արժանի նորութիւն մը արդէն կը գտնեմ «Դրօշակ»ի վերջին թուոյն մէջ, եւ կը փութեմ վայն նշանակել: «Դրօշակ»ի յուշուարի թիւը կը պարունակէ Մակեդոնական Գոթիթէն զրկուած նահակ մը, Երիտասարդ-Թուրքի մը նամակը, եւ Քիւրտի մը նամակը: Կարեւորագոյնը այս վերջինն է՝ ըստ իս: Հայ յեղափոխական թերթի մը մէջ քիւրտ հայրենասէրի մը նամակին հրատարակումը, նոր ուղղութեան մը բացումն է հայ յեղափոխութեան մէջ, եւ այդ նորութիւնը այնչափ աւելի հանգիստով կը նկատեմ որ անոր պէտքը ես շատոնց զգացած եւ հրապարակաւ զգացուցած եմ: Քիւրտը «ստուած ցեղը» եղած է մեզի դի համար, որովհետեւ այդ անուանը կրող մէկ զանի ջոկեր են որ Հայաստանի մէջ խոզոտութիւններ, կեղեքումներ գործած են եւ կը գործեն ցարդ • արդ, սխալ մըն է կարծել թէ յոյր այն ցեղերը որ «քիւրտ» ընդհանուր տիտղոսին ներքեւ կը ճանչնանք, այդ սփռալոր ընթացքը ունեցած են եւ ունին Հայերուն հանգէպ • անոնց մէկ ստուար մասը հնուց ի վեր բնապահական բարեկամութիւն մը ունեցած է Հայուն հետ, եւ աւելի մօտ կը գտայ ինքզինքը Հայուն, քան Թուրքին, զոր կ'ատէ իբրեւ բռնաւորը, եւ իբրեւ եկեղը: Ու նոյն իսկ աւազակ Քիւրտերը, այսօր Հայուն հետ թշնամութեամբ վարուողները, սահմանուած են Հայուն դաշնակցի դառնալով: Այն օրը որ հայ միտքը իր բարոյական ու նիւթական բոլոր միջոցներով, գիտնայ անոնց վրայ ազդել, անոնց ցեղային իրական շահերը զգացնել իրենց, ընդհանուր սեռակէտով՝ քիւրտը չէ Հայուն բուն թշնամին: Հայուն բուն թշնամին Թուրք բռնապետական սեփմն է, որուն

հաւասարակէս գերի են Քիւրտը եւ Հայը: Անշուշտ, յեղափոխական մարմինները պարտք ունին օգնելու աւազակ Քիւրտերէ յարձակում կրող Հայերուն՝ որ ինքզինքնին պաշտպանելու կարող գտնան: Բայց հայ ժողովուրդին ազատագրման մեն նպատակին համար, աւելի կարեւոր, աւելի հիմնական, աւելի ուշիմ գործ մը կատարած կ'ըլլան ձեռք առնելով այն միջոցները որոնք պիտի ջնջեն թշնամական խրամատը որ բացուած է քիւրտի ու Հայուն միջեւ՝ տնտեսական պայմաններու հետեւանքով, բայց մասնաւոր Սուլթան Համիտին խորամանկ քաղաքականութեանը արդիւնքով: Հայերը պարտին, եւ կարող են, նպաստել որ քիւրտ բոլոր ցեղերուն մէջ արթննայ եւ զարգանայ «ազգայնական» ձգտումը, «քիւրտ հայրենասիրութիւն» մը: Հայերը պարտին մղել քիւրտերու «գլխակից» մասը, որ սկսած է գոյութիւն ունենալ, որպէսզի այդ մասին վերաբերող քիւրտերը իրենց ցեղակիցներին հրաւիրեն այդ կեանքէն խլել, եւ ցեղային կոիւնտիւնի մէջ ազգութիւն մը կազմելու գազափութին յարիւ: այդ ուղղութեամբ, քիւրտը, ճակատագրականապէս, բաղդակից մը եւ դաշնակից մը պիտի սկսի տեսնել Հայուն մէջ, եւ փոխանակ Հայուն դէմ դարձնելու իր դաշնակը, մեռնաւորին» դէմ պիտի դարձնէ զայն: Այս տեսնելու եղանակը շատոնց իմ մէջս կազմուած էր սաղմնային ձեւով: Եւ հայաստանացիներու հետ սեռակցութիւններով՝ տեղական պայմաններն ուսումնասիրելով, ան իմ մէջս աւելի ամրացաւ. անոր մէկ ցուքն է որ յայտնեցի Տր. Պեքին ուղղած «բացմամակ»իս մէջ. եւ անոր մանրամասն արտայայտութիւնն ու ճշգրտմը կատարելու համար է որ հրաւիրեցի Հայաստանցի աշխատակիցներ՝ որպէսզի «Անահիտ»ին մէջ Հայուն «զարցի» ցեղերու մասին մանրակրկիտ տեղեկութիւններու վարկարկոյն տեղը պիտի բռնեն Քիւրտերու նուիրուած յօդուածները (ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը որ ծանուցուած էր «Անահիտ»ի Ա. Տարուան թիւ 12ի մէջ, պիտի սկսի հրատարակուիլ կառավիրայ թուով): Այդ հրատարակութիւնը յատարարելէ առաջ, խնդրեցի Քիւրտերու վրայ այդ ուսումնասիրութիւնը պատրաստող հայաստանցի աշխատակցէս («Լուսակ») որ նամակ մը բրէ Գահիրէի մէջ: Քիւրտիս թան» անունը քիւրտերէն թերթ մը եւ հրատարակող Ապտուրբահման պէշին եւ այդ թերթի եւ անոր

անօրէններն ուղղութեանը մասին տեղեկութիւն ուզէ : «Քիւրտիսթան»ի անօրէնը մեր բարեկամին ուղղած է սիրալիր պատասխան մը (գիկաւ, 1/4 թուականով), որուն սա հատուածին վրայ մեր ընթերցողներուն ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ : «... Գիտեմ թէ քիւրտիսթանը եւ Հայաստանը չա՛նք միեւնոյն են, եւ ասոր համար է որ ես միշտ ուզած եմ լրագրին միջոցով քննել այն ատեկութիւնը որ գոյացած է այս երկու ժողովուրդներուն միջեւ : Հայոց առաջին յեղափոխութեանէն ի վեր : «Քիւրտիսթան»ի մէջ քրդերէն լեզուով հրատարակուած յօդուածները ասոր վկայ են : Եթէ կարգադրայն օրինակները զոր այս թղթատարով ձեռք կը զրկեն, պիտի վերահասու ըլլա՞ցատոր (*) : Վերջապէս, սիրելի Պարոն, ամէն տեսակ զոհողութիւն պիտի ընեմ քննելու համար այն աւելութիւնը զոր Ապաիւլ Համիտ այս երկու ժողովուրդներուն միջեւ դրած է, եւն : »

Դժոխանի նամակը գրող քիւրտը նմանօրինակ բաներ կ'ըսէ՝ «Կատալարութեան Հայերը ջարդել տալու միտքը որուօ-թրքական պատերազմէն կը սկսի : Այն ատեն Ապաիւլ Համիտ քիւրտիսթան իրաւէ մը զրկելու, որով կը հրամայէր Հայերուն ինչքը թալանել, զանոնք կոտորել, հարիւնիքնէն հեռանալու բռնադատել : Բոլոր քիւրտ ալաները եւ պէյերը վան ժողով մը կազմեցին, Այս ժողովին մէջ Քիւրտիսթան մեծ չեմ : Ենի Խլատուլլահ օտքի ելաւ եւ քսաւ : «Շատ հին ատենէ ի վեր Հայերն եւ քիւրտերը այս երկրին մէջ գրացիներ են : Եթէ մենք զանոնք այսօր կոտորենք՝ վաղը թուրքերը պիտի սկսին մեզ կոտորել : Ես կը կարծեմ որ քիւրտերը այդ բանը կը հասկնան, եւ չեմ յուսար որ քիւրտ մը գանդուի՝ որ այդ զահէութիւնը յանձն առնէ : » Ենի Խլատուլլահ ազդեցիկ ըլլալով, միւսները համակերպեցան : Ասոր վրայ ժողովը ջիւղուեցաւ, եւ Ապաիւլ Համիտի փափովը իրաւորեցաւ : Յետոյ Ապաիւլ Համիտ իր կամքը յառաջ տանելու համար, «Համիտիք» հեծկալունչը կազմեց, հովիւներու, ծառաներու հարիւրապատեթեան, հազարապատեթեան պայածոն տուաւ : քիւրտերը ատ տեսնելով վաղեցին զինուորապետեցան ու ստացան զգեստ եւ զէնք : Երկէ ծառայող հովիւ եղող մը, երբ հարեւրապետութեան կը բաժարանայ, ոչ միայն Հայը, այլ իր հայրն

ալ կը սպաննէ : Ապա Ապաիւլ Համիտ քիւրտերուն մէջ տարածել տուաւ թէ Հայերը, Ռուսիոյ հետ համաձայնելով, մտադիր են քիւրտերը ջարդել : Քիւրտերը գրգռուէն եւ մուլեռանդեցինէն ետքը, շատ չանցած՝ հեռագրեց Զէքի փաշային Տաւրոսի զարնէ : Ան այսպէս մեքենայութեամբ է հայա-քրդական կռիւի : Ապաիւլ մեր ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ այն հանգամանքի վրայ որ Ռիզայի, Պոթանի, Ճիզերէի, Սինճարի կողմի Քիւրտերը ոչ մէկ Հայ չպապանեցին : Կը հարցուի՝ ինչո՞ւ մէկալ Քիւրտերը ջարդեցին, իսկ ատենք բան չըրին : Այն պատճառաւ որ ատենք բարձրըր անխառն մնացած էին : Արդէն այդ կողմերու քիւրտերը թուրք կատալարութեան գոհ չէն եւ կոտաւարութեան խորամանկութիւնները գիտեն : Ասոնք քանիցս ապստամբեցան կատալարութեան դէմ : ամենէն նշանաւորը Պետրիան փաշայի ապստամբութիւնն է՝ անոր բանակի մէջ շատ էր Հայեր ալ կային, եւն : Այս տեսակ փաստերը զիս կը գրգռեն ցանկալ որ Հայերը ձեռք ձեռքի տուած ըլլան այն անխառն ու մաքուր մնացած քիւրտերուն հետ... Թալանի է որ քիւրտերու եւ Հայերու մէջ՝ դէմքերու եւ սովորութիւններու խիստ նմանութիւններ կան, այս երկու ժողովուրդները նոյն ընտանիքին կը պատկանին : Եթէ անոնք որ նոյն բնուութեան տակն են, իրարու հետ չհամաձայնին, որո՞ւ հետ պիտի համաձայնին : Շատերը պիտի հարցնեն թէ այս համաձայնութեան ճարը ո՞րն է, գթադրաբար հրապարակաւ անկարելի է աշպխիս գործնական հարցի մը պատասխանել : Ասի յեղափոխական քոմիսիներու ներքին գործողութիւններու շրջանակին կը պատկանին : »

Ահաւասիկ նոր ճամբայ մը որ կը բացուի մեր ազգային գործունէութեան առջեւ : Անշուրաթեւտ է անշուշտ, ինչպէս «Դժոխան»ին թղթակիցը զիտել կուտայ, որ այս նոր ուղղութիւնը յ-ջողցնելու համար պէտք եղած գործնական միջոցներու մասին ոչինչ գրուի կամ խօսուի հրապարակաւ : Բայց նոյնպիսի անհրաժեշտ է որ քիւրտ ու հայ թերթերը ուսումնասիրութիւններով կը յօդուածներով սկսին երկու դրացի ցեղերը իրարու ճանչցնել՝ իրենց «իրական» գոյնով եւ «իրական» շահերով, զանան բառնալ այն արխնտու դժուարութիւնները, որոնք թուրք բռնապետութեան շահերուն միայն օգտակար եղած են մինչեւ ցարդ : Այս ուղղութեամբ ջանքերը շատ աւելի

(*) Անանխտի՝ այս թուով կը հրատարակենք յօդուած մը «Քիւրտիսթան»ի մասին :

գործնական եւ ապահով են քրդա-հայկական կոիւր բառնալու, զան հայ յեղափոխական խումբերու հակաքուրդ յարձակումները, Հայը պէտք է իր բոլոր միջոցներ, զէնք, ուժ, զբամ խելք, դարձնէ միակ թշնամիին, թուրք ու միմիկն ղէմ, — միակ նպատակին, ազգային ազատագրութեան համար:

Ա. Զ.

Թ. Գ. — Զ. Շարմըթեան, զոր այս յօդուածը դրել է յետոյ՝ վերջին պահուն՝ առիթ ունեցալ տեսնելու, հաւաստեց ինծի թէ խաստուրի մէջ կոտորած տեղի ունեցած է, եւ նոյն իսկ խաստուրէն զատ Ալաշկերտի գաւառին 10—12 զիւղերու մէջ թալան ու սպանութիւններ կատարուած են: Հ. Շարմըթեան ուղղակի լուր առած է երկրէն, ստոյգ աղբիւրէ: Իրօչական կուսակցութեան Բարիլի ներկայացուցիչները կրնան զիմէ այս մասին Հ. Շարմըթեանին եւ բազմատեղ իրենց տեղեկութիւնները անոր տեղեկութիւններուն հետ:

ՓՐԱՆՍԱԿԱՆ ԱՐԵՎԵԼԵԿԱՆ ՊԱՆԴԱԳԱՎԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

— 0 —

Ուշագրաւ յօդուածով մը («Ֆրանքո-ռուս խնդիր մը») որ երեւցաւ «Ռեվիւ առ Բաոն»ի արարա ի թուոյն մէջ, Պ. Ժորժ Կոլիս, («Թան»ի Պոլսոյ նախկին թղթակիցը, Ֆրանսայի Արեւելքի մէջ վայելած դարաւոր ու գերիշխան ազդեցութեան անկումին պատմութիւնը կ'ուրուագծէ եւ պատճառները կը վերլուծէ, ցոյց տալով թէ ինչպէս Կերմանիկ կը սկսի ստեղծել Արեւելքի մէջ ազդեցութիւն մը որ ֆրանսականէն աւելի զօրաւոր դառնալու վրայ է արդէն, եւ թէ ինչպէս մասնաւոր Ռուսիա, մէկ կողմէ՝ տկարացնելով յունական Օրթոդոքսութիւնը եւ Պուլկարներուն ու Սեբասթիոն միջոցով սլաւական Օրթոդոքսութիւնը զօրացնելով, միւս կողմէ անուղղակի կերպով ջանալով թուլցնել ֆրանսական ազդեցութեան հիմը կազմող արեւելեան Լատինութիւնը, կը ձգտի ամբողջ Փոքր Ասիոյ եւ մասնաւորապէս Սուրիոյ եւ Պագոստինի մէջ գերիշխան ազդե-

ցութիւն մը ձեռք ձգել Պ. Կոլիս անհրաժեշտ կը համարի որ ֆրանսական զիւսնադիտութիւնը տեսնէ վերջապէս թէ Ֆրանսայի դաշնակիցը այս խնդրոյն մէջ իրեն համար վտանգաւոր հակառակորդ մը դառնալ սկսած է, եւ ջանայ՝ երբ դեռ ուշ չէ՝ վտանգին տալիս առնել:

«... Ռուսական ազդեցութեան յառաջդիմութիւնը ցոյց տուինք, կը գրէ՝ եղբայրներեղով, այս յառաջդիմութեան պատճառներն ու միջոցները պարզեցինք. ֆրանսական հանրապետութեան վաղանցուկ նախարարներուն միմիտի, համոզմունքի եւ յաճախ տեղեկութեանց պակասը՝ նպատած է այդ յաջողութեան, Ս. Բեթթրապուրիկի մէջ անկեղծօրէն կարծեցին թէ Ֆրանսա այդ դաշտէն կը քաշուէր: Բայց եթէ այժմ, լաւագոյն, կերպով ներշնչուած, որոշած է չքաշուիլ, պէտք է որ դայդ յայտարարէ: Ֆրանքո-ռուս խնդիր մը, երկու երկիրներուն ունեցած արդի յարաբերութեանց վիճակին մէջ, չի կրնար անախորժ ձեւ մը առնել, Բարեկամ եւ դաշնակից պետութիւնները իրաւունք ունին վիճելու այն պիտի խնդիրներու մասին ուր նոյնատեսակ շահեր ունին. անկարելի չի կրնար ըլլալ որ համաձայնութիւն մը գտնուի:

Այս յօդուածէն կը թարգմանենք հետեւեալ հատուածը, որ մասնաւորապէս շահեկան է մեր հասարակութեան համար:

«... Ֆրանսական հանրապետութիւնը կրնար հրաժարիլ այն կրօնական պաշտօնէն, զոր թագաւորները անոր իբրեւ ժառանգութիւն ձգեցին. այդպէս չըբաւ Աստուղատեսից ինչ որ դեռ կը պահէ իր երեմիքի առանձնաշնորհաւ կացութիւնէն: Ֆրանսա այլեւս չունի տաճարական երկրիներուն մէջ այն հին մեծ դաւթականութիւնները զոր կը կառավարէր Մարտիրոս վաճառականական մոզովը: Անդրիոյ յանձնեց Ուրեւելքի հետ առեւտրական գործառնէութեանց մէջ առաջին տեղը եւ կարենալու համար մրցիլ Դիւմանիոյ հետ, որ հիմա կ'ուզէ երկրորդ տեղը գրաւել, պէտք է որ ունենար աւելի երկարատար եւ յանգուզն ճարտարաբուհտ մը:

Ֆրանսա չէր կրնար յուսալ որ Սուլթաններուն իր խօսքը պիտի կրնար մտիլ ընել տալ, եթէ անոնց պետութեան մէջ կարեւոր նոյն իսկ ահագնեցիկ գեր մը չունենար կատարելապէս Արդ, կաթոլիկներու պաշտպանութիւնը իրեն